

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

AZERBAJCAN VE DAĞLIK KARABAĞ

Dosya Editörü: Sevilay Yıldırım
Metin Editörü: E. Elif Gönüllü

İçindekiler

- **Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve Dağlık Karabağ Meselesi** 5
Sevilay Yıldırım
- **Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Bağlamında Karabağ'ın İşgali Sorunu** 13
Kenan Aslanlı
- **Karabağ Savaşı'nın Kültürel Miras ve Varlıklar Üzerindeki Etkileri** 21
Sona Rzayeva
- **Kelbecer'de İşgal** 47
Buta Bağirova

AZERBAYCAN VE DAĞLIK KARABAĞ

Azerbaycan ve Dağlık Karabağ dosyasında; Ermenistan'ın ateşkesi ihlal ederek Temmuz 2020 itibarıyla Azerbaycan topraklarına yönelik başlattığı saldırılar, 27 Eylül tarihinde yer alan son provokasyonlarıyla iki ülke arasında meydana gelen 44 günlük savaşın önemi ve bu gelişmelere binaen okuyucuya sorunun genel hatları ile tarihçesi aktarılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, ülkemizde eğitim gören Azerbaycanlı öğrencilerin yazıları derlenmiş ve tarihin canlı bir tanığının Kelbecer'in işgaline ilişkin anısına yer verilmiştir.

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Doktora Programı öğrencisi Kenan Aslanlı tarafından Karabağ sorunu, tarihi ve uluslararası ilişkiler boyutu çerçevesinde ele alınmıştır.

Hacettepe Üniversitesinde Türk Halk Bilimi alanında doktorasını tamamlayan Sona Rzayeva ise, Karabağ'ın yasadışı işgali ile daha az bilgi sahibi olduğumuz ve bölgenin Azerbaycan topraklarına dahil olmasıyla önümüzdeki dönemde tahribatın boyutlarını daha yakından göreceğimiz sayısız mimari yadigarın bir kısmına ilişkin karşılaştırma yapmaktadır.

44 gün süren savaşta, Bayrak Günü arefesinde Karabağ'ın incisi olarak tarif edilen Şuşa işgalden azat edilmiş ve 9 Kasım 2020 tarihinde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü sağlama konusunda önemli başarılar elde ettiği anlaşma imzalanmıştır. Savaşta şehit düşen askerlerimizi saygıyla yad ediyor ve gazilerimize acil şifalar diliyoruz.

TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ VE DAĞLIK KARABAĞ MESELESİ

Sevilay Yıldırım

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Anadolu'da Türkiye Cumhuriyeti vücuda gelirken Azerbaycan, Sovyetler Birliği içerisinde yer almış ve ilişkilerdeki en uzun kopuş dönemi yaşanmıştır. Bu sürecin telafisi ise düşünüldüğü kadar uzun olmamış, hem üst düzey hem de toplumsal düzeyde birbirini kardeş olarak tanımlayan iki ülke yaklaşık 70 yıl süren Sovyet hakimiyeti sonrasında kısa sürede Türk dünyasına örnek teşkil edecek bir iş birliği ve dayanışma sergilemiştir. Ortak tarih, kültür ve dil bakımından müstesna ilişkilere sahip olan Türkiye ve Azerbaycan arasındaki iş birliği söylemin çok ötesine geçerek ekonomi, enerji, eğitim, sağlık ve yerel yönetimler dahil olmak üzere pek çok mikro alana yayılmıştır.

İki ülke arasındaki ilişkiler ele alınırken akla Soğuk Savaşın sona ermesiyle başlayan yakın dönem gelse de kuvvetli bağların temeli oldukça eskiye dayanmaktadır. Tarihimizde tartışmalı bir şekilde ele alınan Osmanlı-Safevi mücadelesinin yanı sıra 15. yüzyılda Azerbaycan topraklarından Anadolu'ya ve oradan Balkanlar, Kırım, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya uzanan Halvetiyye geleneğinin kurduğu manevi bağı unutmamak gerekir. Nizami, Nesimi, Fuzuli, Meseti Gencevi, Natevan Ahmet Cevat, Samed Vurgun ve Bahtiyar Vahapzade gibi söz ustaları sayesinde de iki toplum arasındaki duygudaşlık sürekli canlı tutulmuştur.

20. yüzyıl hem Osmanlı Devleti hem de Azerbaycan için oldukça çalkantılı süreçleri beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte iki toplum arasındaki ilişkiler de perçinlenmiş, Mirza Feth Ali Ahundzade, Hasan Bey Zerdabi, Ahmet Ağaoğlu ve Mehmet Emin Resulzade gibi aydınlar sık sık Anadolu'ya ziyaretler gerçekleştirmiş, Azerbaycan milli kimlik bilincinin uyanmasında önemli roller oynamış,

Anadolu'da Cumhuriyetin kuruluşunda önemli görevler üstlenmişlerdir.

“

Mirza Feth Ali Ahundzade, Hasan Bey Zerdabi, Ahmet Ağaoğlu ve Mehmet Emin Resulzade gibi aydınlar sık sık Anadolu'ya ziyaretler gerçekleştirmiş, Azerbaycan milli kimlik bilincinin uyanmasında önemli roller oynamış, Anadolu'da Cumhuriyetin kuruluşunda önemli görevler üstlenmişlerdir.

”

bu sayede Anadolu ve Kafkaslar arasındaki kader ortaklığı da güçlendirilmiştir. Bunun en güzel örneklerinden birini Balkan Savaşları sırasında Azerbaycan'dan Osmanlı ordusuna katılan askerler ve gönderilen maddi yardımlar oluşturmaktadır. Kafkas Cephesini yakından takip eden Azerbaycanlı aydınlar, 1915 Nevruz Bayramı vesilesiyle, gelirleri savaş mağdurlarına bağışlanacak olan “Kardeş Kömeyi” (Kardeş Yardımı) adlı gazetenin çıkarılmasına karar verirler. Özellikle Doğu Anadolu halkının ihtiyaçlarını karşılama amacı güden bu yardım hareketi Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi tarafından organize edilmiş; çok sayıda sahipsiz çocuk için yetimhaneler kurulmuş ve Ruslara esir düşen Türk askerlerine yardım edilmiştir. Azerbaycan milli marşının ve “Çırpınırdı Karadeniz” şiiirinin müellifi Ahmet Cevat'ın da Kars ve Iğdır'a yapılan yardımlar esnasında bölgeyi ziyaret eden heyette yer aldığı bilinmektedir.

“

1917 Bolşevik Devrimi sonrasında Ermeniler tarafından başlatılan çatışmalar ve Bakü’de yaşanan katliamlar sonrasında Enver Paşa tarafından kardeşi Nuri Paşa komutasındaki Kafkas İslam Ordusu görevlendirilmiş; Gence ve Nahçıvan üzerinden Bakü’ye giren Ordunun kahramanca mücadelesi ile 15 Eylül 1918’de şehir işgalden kurtarılmıştır.

”

1130 Osmanlı askeri ve gönüllünün şehit düştüğü noktalar Azerbaycan’ın farklı şehirlerindeki şehitlikler ile nişanelenmiştir. Ayrıca Gence’de Nuri Paşa’nın kaldığı ev de korunmuştur ve bugün müze ev olarak ziyaret edilebilmektedir.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının arifesinde 1988 yılında kriz haline gelen Dağlık Karabağ bölgesi, 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan’ın iç ve dış politikasının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünün sağlanması hükümetlerin birincil gündemini teşkil etmiştir. Azerbaycan ve Ermenistan arasında SSCB çatısı altında bir iç sorun olarak başlayan anlaşmazlıklar, her iki devletin bağımsızlığını kazanmasının ardından sıcak çatışmalara dönüşmüştür. 1988 yılında başlayan kriz, 1992 yılında Hocalı’da Azerbaycan Türklerine yapılan katliamlar ile zirveye ulaşmış ve 1994 yılında ilan edilen ateşkese kadar Azerbaycan Türklerinin bölgeden göçü devam etmiştir. Dört yıllık dönemin sonunda, yaşanan insanlık dramının yanı sıra Dağlık Karabağ ve çevresindeki yedi bölge dahil olmak üzere Azerbaycan topraklarının %20’si işgal edilmiş, 1 milyona yakın Azerbaycan Türkü yerinden edilmiş, on binlercesi yaşamını yitirmiş, sayısız insan yaralanmıştır.

Savaşın maddi kayıplarını ve Karabağ’daki Azerbaycan mirasına tahribatını ölçmek ise mümkün olmamıştır.

Meselenin kökenleri şüphesiz 20. yüzyıl ile sınırlı değildir. 18. yüzyıldan itibaren Karabağ Hanlığı ve günümüz İran topraklarında hâkim olan Kaçar

Hanedanlığı arasındaki yerel mücadeleler, 19. yüzyılda Kafkasya'ya genişleyen Çarlık Rusya'sının Karabağ Hanlığı'na ele geçirmesi ile sonuçlanmıştır. 1828 Türkmençay Antlaşması ile Karabağ Hanlığı, Birinci Dünya Savaşı sonrasında 28 Mayıs 1918'de ilan edilen Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin ilanına kadar Rus egemenliği altına girmiştir. Uzun süre Çarlık idaresinde kalan Kafkas ülkeleri (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan) bağımsızlıklarının Batılı devletler tarafından tanınması ve Rusya'ya karşı ortak direnç göstermek amacıyla aralarındaki sorunların hızlı bir şekilde müzakeresine başlamıştır. Batum'da Haziran 1920'de gerçekleştirilen görüşmelerde Azerbaycan ve Ermenistan temsilcileri arasında uzlaşmaya varılarak Aleksandropol ve Erivan'ın Ermenistan'a verilmesi, bunun yanı sıra Ermenistan'ın Karabağ ve diğer bölgelerde toprak talebinde bulunmaması üzerinde anlaşılmıştır. Söz konusu antlaşma oldukça kısa süreli olmuş, Ermenistan'ın Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'den toprak talepleri ile sonuçlanmıştır. Fakat 1920 Paris Barış Konferansında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı Batılı devletler tarafından da tanınmış ve Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğu teyit edilmiştir. 27 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan'ın Bolşevik egemenliği altına girmesi sonrasında da Ermenistan'ın talepleri devam etmiş; Azerbaycan ve Türkiye karşıtı gösteriler düzenlenmiş, ancak talepleri Komünist Parti Merkez Komitesi tarafından defalarca reddedilmiştir. 1988 yılında Karabağ'ın Ermenistan'a katılması için toplanan dilekçelerle iki toplum arasındaki ilişkiler gerilmiş ve 200 bine yakın Azerbaycanlı Ermenistan'ı terk etmiştir. 1989'da Ermenistan Yüksek Sovyeti ve Dağlık Karabağ Ulusal Konseyinin birleşme kararı alınmasıyla Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinde tansiyon yükselmiştir. Sonrasında Azerbaycan topraklarının işgal edilmesi ve yaşanan insani kriz, sorunun Ermenistan ile barışçıl çözümünü imkânsız hale getirmiştir.

Sonuç olarak, Dağlık Karabağ sorunu iki ülke arasındaki bir mesele olmaktan çıkmış, uluslararası aktörlerin müdahil olduğu ve bölgesel barışı tehdit eden boyutlara ulaşmıştır.

Uluslararası örgütler tarafından 1992 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi çatısı altında ABD, Fransa ve Rusya'nın dahil olduğu başlayan görüşmeler

barışın tesisine katkı sunamamıştır. İran'ın da iki ülke devlet başkanlarını davet ederek ev sahipliği yaptığı toplantılar esnasında ateşkes Ermenistan tarafından sıklıkla ihlal edilmiş ve bu durum barışçıl girişimlerin Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanmasına katkı sunmayacağına önemli göstergelerinden biri haline gelmiştir.

2020 Temmuz ayından bu yana yaşanan çatışmalar sonrasında önemli bir üstünlük kazanan Azerbaycan, bölgede barışın tesisi ve etkin bir arabuluculuk için Türkiye'nin süreçte yer almasının önemini vurgulamıştır.

Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak Karabağ sorunun çözümüne yönelik girişimleri Ermenistan tarafından reddedilmiş ve arabulucu rolü üstlenmesi engellenmiştir. Hocalı katliamı sonrasında, sorunun devam ettiği yaklaşık 30 yıllık süreçte, Türkiye tarafından Azerbaycan'a her konuda destek sağlanmıştır. Özellikle ilk yıllarda yerinden edilmiş kişilere insani yardım sağlanmış ve bütün uluslararası platformlarda Azerbaycan'ın haklı davası savunulmuştur. 1993 yılında Kelbecer'in işgali ile de Türkiye Ermenistan ile kara sınırını kapatmıştır.

1990'lı yılların sonunda iki dost ülke Türkiye ve Azerbaycan arasında petrol, doğalgaz ve demiryolu hatlarının kurulması için başlatılan ortaklıklar 2000'li yılların başında hayata geçmeye başlamış ve bu sayede hem Türkiye'nin enerji ihtiyacı karşılanmış hem de Azerbaycan kaynaklarının uluslararası piyasalara çıkışı sağlanmıştır. İki ülke arasındaki girişimlerin Gürcistan'ı da içine almasıyla, Güney Kafkasya'da üç ülke arasında ortak faydaya dayanan bir iş birliği zemini oluşturulmuştur. Enerjinin yanı sıra, Türkiye ve Azerbaycan arasında gümrük, ticaret, askeri güvenlik, savunma, vize muafiyeti, eğitim ve kültür alanlarında çok sayıda anlaşma imza altına alınmıştır.

Yurtdışı Türkler ve Topluluklar Başkanlığı tarafından eğitim, kültür ve diaspora alanlarında 2010 yılından bu yana Azerbaycan ile ortak çok sayıda çalışma yapılmıştır.

1992 yılında bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin insan kaynağının yetiştirilmesi amacıyla başlatılan "Büyük Öğrenci Projesi" kapsamında ülkemiz yükseköğretim kurumlarında eğitim almak üzere binlerce Azerbaycanlı öğrenci burslandırılmıştır. 2012 yılından itibaren "Türkiye Bursları" markasıyla devam ettirilen süreçte de Azerbaycan, en çok burs hakkı kazanan ülkelerin başında gelmektedir. YÖK istatistikleri incelendiğinde Azerbaycan uyruklu öğrenciler 17 bin kişiye ulaşan sayıları ile Türkiye'de yükseköğrenim gören en kalabalık uluslararası öğrenci grubunu oluşturmaktadır.

Şüphesiz bu durum bir tesadüfe dayanmamaktadır. Azerbaycanlı gençlerin dil ve kültür bariyerine takılmadan eğitim hayatlarına odaklanabilme imkânı bulabilmesi, coğrafi yakınlık, dostane ilişkiler ve ailelerin Türkiye'ye duydukları güven bu ilginin itici faktörlerini oluşturmaktadır.

Geçtiğimiz 28 yıllık süreçte Türkiye'de burslu ve kendi imkanlarıyla eğitim alan Azerbaycanlı mezunların sayısının 125 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakama mesleki eğitim, dil kursu ve kısa süreli eğitimler de dahil edilmektedir. Azerbaycanlı Türkiye Mezunları eğitim, sağlık, bürokrasi, dış politika, siyaset, ordu ve ekonomi gibi birçok alanda üst düzey görevler üstlenmekte ve iki ülke tecrübesinin önemli taşıyıcıları olarak ilişkilere önemli katkılar sunmaktadırlar.

Türkiye Mezunlarının ülkelerine sağladıkları katkının son somut örneği Harp Akademilerimizden mezun Azerbaycanlı askerlerin cephede gösterdikleri başarılarla vücut bulmakta ve söz konusu başarılar her iki ülke için gurur kaynağı olmaktadır. Türkiye Mezunları arasındaki dayanışmanın artırılması ve ülkemizde eğitim görece aday öğrencilere örnek teşkil etmeleri amacıyla YTB tarafından mezun buluşmaları düzenlenmekte, mezunlarımızın bir araya geleceği kurumsal platformlar desteklenmekte ve Türk yatırımcılarla ortak çalışmaları tesis etmek için iş forumları gerçekleştirilmektedir.

Kültürel ve sosyal alanda yapılan faaliyetler ağırlıklı olarak ortak değerlerimizin ortaya çıkarılması, akademik yayınların desteklenmesi, iki ülke gençlerinin birbirlerini yakından tanıması amacıyla kültürel hareketlilik programlarının düzenlenmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir. Projeler kapsamında lise ve üniversite gençlerinden oluşan gruplar Kafkas İslam Ordusunun rotasından Çanakkale'yi ziyaret etmişlerdir. Aynı şekilde ülkemiz gençlerinin kardeş Azerbaycan'ın tarihindeki elim olayları anlamaları ve dayanışma göstermeleri amacıyla izci gençler Bakü'de Hocalı Şehitlerini Anma Yürüyüşü düzenlemiştir. Azerbaycan'ın daha yakından tanıtılması amacıyla yapılan akademik çalışmalar ve Karabağ sorununu gündeme alan çok sayıda konferans ve sempozyum desteklenmiştir.

Son yıllarda iki ülke arasında gelişen yeni alanlardan birini de diaspora alanındaki iş birliği oluşturmaktadır. Yurtdışında yaşayan Türkiye ve Azerbaycan vatandaşlarının buldukları ülkelerde dayanışma içinde olmaları, ortak sorunlara birlikte çözüm üretmeleri ve kültürel kimliklerini yaşatmaları için sivil toplum kuruluşları arasında iş birliği tesis edilmektedir. Türk Konseyi çatısı altında da yürütülen diaspora çalışmaları Azerbaycan ve Türkiye diasporalarının yanı sıra Kazakistan, Kırgızistan ve daha sonra üye olan Özbekistan vatandaşlarını da kapsamaktadır. YTB tarafından diaspora alanında sahip olunan tecrübenin kardeş ülkelerle paylaşılması ve farklı coğrafyalarda etkin olan diaspora topluluklarında anavatan ve Türk dünyasına yönelik bilincin canlı tutulması temel hedeflerdendir. YTB ve Azerbaycan Diaspora Komitesi arasında 2018 yılında imzalanan iş birliği ile vatandaşlarımızın yoğun olarak yaşadığı ülkelerde, aktif faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşları için eğitim ve kültürel programlar düzenlenmekte, bu sayede "kardeş diaspora" anlayışının gelişimine de katkı sunulmaktadır.

“

Süreçte ardı ardına yapılan üst düzey ziyaretlerin yanı sıra, Türk ve Azerbaycan bayraklarının yan yana dalgalandığı kadim Türk topraklarında İstiklal Marşımız ses bulmuştur. Mücadelenin Azerbaycan halkında yarattığı manevî hava, toplum tarafından eşi benzeri görülmemiş bir ruh hali olarak tanımlanmakta ve bu yönüyle bir Kurtuluş Savaşı olarak adlandırılmaktadır.

Karabağ'ın Azerbaycan tarafından tekrar topraklarına dahil edilmesi kuşkusuz bölgede işgal altındaki topraklara sahip olan Gürcistan ve Ukrayna gibi ülkeler için de önemli bir ilham kaynağı olacaktır. Umulur ki, Karabağ yeniden bağrından çıkarttığı Ahmed Ağaoğlu, Üzeyir Hacıbeyli, Yusuf Hacıyev gibi onlarca abide şahsiyetin fikir ve eserleriyle yeniden beslenme imkânı bulacaktır.

”

TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA KARABAĞ'IN İŞGALİ SORUNU

Ermenilerin Karabağ'a Yerleştirilmesi ve Bölgedeki Nüfus Hareketleri

Kenan Aslanlı¹

Bölgesel nüfus politikaları ile yapay bir gerçeklik oluşturarak Güney Kafkasya'da; tarihi Türk topraklarında Ermeni devleti kurma stratejisi, Karabağ sorununu ortaya çıkaran temel etken olmuştur. İran ve diğer bölgelerden çok sayıda Ermeni kökenlinin Azerbaycan'ın stratejik açıdan önemli Karabağ bölgesinin esasen dağlık kesimine yerleştirilmesi politikası 19. yüzyılın başlarında başlamıştır.

O dönemde bölgenin zengin doğal kaynaklarının kontrolünü ele geçirmek isteyen Çarlık Rusyası, 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyılın başlarında Türkiye ve İran'a karşı savaşta Ermenileri siyasi bir araç olarak kullanmıştır.² Karabağ ve İrevan'ın coğrafi konumu nedeniyle hem Osmanlı'ya hem de İran'a açılan bir kapı olduğu ve Rusya'nın bölgedeki konumunu bir Ermeni devleti kurarak güçlendirme stratejisi son 200 yıldır aşama aşama uygulanmaktadır.

19. yüzyılın başlarında Çarlık Rusyası tarafından fethedilene kadar Karabağ bölgesi çeşitli Azerbaycan devletlerinin bir parçası olmuştur. 14 Mayıs 1805'te Karabağ Hanı İbrahim Han ve Rus imparatorunun temsilcisi Sisianov arasında "Kürekçay Antlaşması" imzalanmış, bu anlaşma ile Karabağ Hanlığı Rusya'nın egemenliği altına girmiştir. 18 Ekim 1813 tarihinde Rusya ile İran arasında imzalanan "Gülistan Antlaşması", Nahçıvan ve İrevan Hanlıkları dışında, Kuzey Azerbaycan Hanlıklarının da Rusya'ya ilhakını hukuki olarak onaylamıştır.

İkinci Rus-İran Savaşı'nı (1826-1828) sona erdiren 10 Şubat 1828 tarihli "Türkmençay Antlaşması" uyarınca, Azerbaycan Türklerinden Kaçar Hanedanı tarafından yönetilen İran, Nahçıvan ve İrevan Hanlıkları da Kuzey Azerbaycan'dan çekilmiştir.

Gülistan ve Türkmençay Antlaşmalarının imzalanmasından sonra, Ermenilerin Azerbaycan topraklarına hızlı bir şekilde yerleştirilmesi ve yapay bir Ermeni bölgesi oluşturma çalışmaları hızlanmıştır. 1828 ve 1830 yılları arasında Karabağ'ın dağlık kesimine 200 binden fazla Ermeni yerleştirildiği bilinmektedir. Bu amaçla 1828 ve 1911 yıllarında Rusya tarafından İran ve diğer bölgelerden 1 milyondan fazla Ermeni getirilerek Azerbaycan'a yerleştirilmiştir.³

Karabağ bölgesine Ermenilerin yerleştirilmesinden sonra, nüfusun etnik yapısı çarpıcı bir biçimde değişmiştir. Bu göçler sonucunda 1832 yılında Karabağ'ın dağlık kısmının nüfusunun yüzde 65'ini Azerbaycan Türkleri, yüzde 35'ini Ermeniler oluşturuyordu. Rusya'da 1897 yılı nüfus sayımına göre bu rakamlar yüzde 45 ve yüzde 53 iken 1917 yılında bölgenin Türk nüfusu yüzde 40'a düşmüştür. Ermenistan'ın 1918 ve 1920 yıllarında Azerbaycan'da yaptığı katliamlar Karabağ'ı da kapsamaktaydı ve oradaki Türk nüfusunu etnik temizliğe maruz bırakmıştır.

7 Temmuz 1923 tarihinde Karabağ'ın dağlık kesiminde "Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi", idari merkezi Hankendi olmak üzere kurulmuş ve Eylül 1923'te Bolşevik Lider Stepan Şaumyan'ın onuruna Hankendi şehrinin adı Stepanakert olarak değiştirilmiştir.

Bundan önce 1920 yılında Karabağ ile Nahçıvan arasındaki tarihi Azerbaycan Türk toprakları olan Zengezur Bölgesi Ermenistan'a verilmiştir.

Böylelikle 1922 yılında Sovyetler Birliği kurulduktan hemen sonra, 1923 yılında Ermenilerin baskısı ile Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin kurulmasıyla bölgedeki Ermeniler ilk kez yasal statü kazanmışlardır. Bu sırada büyük bir tarihi adaletsizlik yaşanmış ve Karabağ'ın dağlık ve ova kesimleri yapay olarak birbirinden ayrılmıştır. Bu adımla, bölgede Ermeni nüfusunun çoğunluğu elde etmesi için elverişli koşullar yaratılmış ve Azerbaycanlıların demografik konumu ciddi şekilde zarar görmüştür.

1926, 1959, 1970, 1979 ve 1989 yıllarında yapılan nüfus sayımlarına göre Dağlık Karabağ'da Azeri ve Ermenilerin oranları, sırasıyla yüzde 10,1 ve yüzde 89,1; yüzde 13,8 ve yüzde 84,4; yüzde 18,1 ve yüzde 80,5; yüzde 23,0 ve yüzde 75,9; yüzde 22 ve yüzde 77 idi⁴.

1828 yılında Marağa'dan Karabağ'ın dağlık kesimine yerleşen Ermeniler 150 yıl sonra, yani 1978 yılında Sovyet döneminde, Dağlık Karabağ'ın Ağdere bölgesine yerleşimlerinin anısına bir anıt dikmiştir, anıtın üzerine Ermenice "Marağa-150" yazısı yazılmıştır.⁵ 1980'lerin sonlarında Azerbaycan'dan toprak talebinde bulduklarında ise bu anıtı kasıtlı olarak yok etmişlerdir.

Resim 1. Ermenilerin Karabağ'a sonradan yerleştirildiğini ispatlayan "Marağa-150" anıtı¹²

1980'li Yılların Sonu ve 1990'lı Yılların Başında Yaşanan Karabağ Savaşı

1980'lerin ikinci yarısında Ermeniler, dış güçlerin yardımıyla, "Büyük Ermenistan" fikrini uygulamak için Sovyetler Birliğinin "açıklık", "yeniden yapılanma" ve "demokrasi" sürecini kullanarak Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesi üzerindeki toprak taleplerini yeniden ileri sürmüştür.

SSCB'nin dağılma arifesinde saldırgan Ermenistan, Ermenilerin yapay nüfus çoğunluğu kazandığı Dağlık Karabağ bölgesinin Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan ile birleşmesi fikrini yaymaya ve bu yönde kararlar almaya başlamıştır. Bunun yanı sıra, Azerbaycan Türkleri de Ermenistan'dan kovulmaya başlanmıştır. Eski SSCB'nin himayesi ve Ermenistan parlamentosunun gizli bir kararı ile, 1988 yılında Azerbaycan Türklerinin yaşadığı 260'tan fazla yerleşim yeri boşaltılmış ve 200 binden fazla Azerbaycan Türkü bu bölgeden Azerbaycan'a sürülmüştür. Ermenistan'ı Azerbaycan Türklerinden temizleme eyleminde 216 Azerbaycanlı vahşice öldürülmüş, binlerce kadın, çocuk ve yaşlı yaralanmış ve on binlerce ailenin malları yağmalanmıştır.

Şubat 1988'de, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Halk Temsilcileri Konseyi'nin Ermeni asıllı temsilcileri, Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'dan ayırmak ve Ermenistan ile birleştirmek için talepte bulunmuştur. Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan koparılıp Ermenistan'a ilhakına ilişkin 20 Şubat 1988 tarihli müracaata yanıt olarak Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Konseyi ve SSCB Yüksek Konseyi Başkanlığı 17 Haziran ve 18 Temmuz 1988 tarihli kararları kabul etmiştir. Bu kararlarda, Sovyetler Birliği Anayasasına dayanarak, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a verilmesinin kabul edilemez olduğunu beyan edilmiştir. Ermenistan, Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılması için farklı girişimler gerçekleştirmiştir. Örneğin, Ermenistan yasama kurumu 1 Aralık 1989 tarihinde "Ermenistan ile Dağlık Karabağ'ın birleştirilmesi"ne ilişkin bir

karar almıştır⁶. 26 Kasım 1991'de Azerbaycan yasama organının kararı ile Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin idari-bölgesel bir birim olarak verilmiş olan hukuki statüsü kaldırılmıştır.

Hukuki alanda istediğini elde edemeyen Ermenistan, silahlı çatışma ve işgal politikası yürütmeye başlamıştır. Dağlık Karabağ bölgesinin yanı sıra (4.400 kilometrekare) ve bu bölgenin topraklarının dört katı büyüklüğünde bulunan Laçin, Kelbecer, Ağdam, Fuzuli, Cebrayil, Kubatlı ve Zengilan bölgeleri de 1992 ve 1993 yıllarında işgal edilmiştir.⁷ Bütün bu bölgeler Ermeniler tarafından etnik temizliğe maruz bırakılmıştır.

Ermenistan'ın toprak iddia ettiği Dağlık Karabağ'daki 120 bin kişilik Ermeni nüfusunun "kendi kaderini belirleme girişimi" olarak tanımlanan bu süreç, 1 milyondan fazla insanın (toplam Azerbaycan nüfusunun yüzde 15'i) işgal altındaki Azerbaycan topraklarından zorla çıkarılmasına yol açmıştır. Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sinin Ermenistan silahlı kuvvetleri tarafından işgali sonucunda, yaklaşık 900 yerleşim, 22 müze ve 4 sanat galerisi, 9 tarihi öneme sahip saray, müzelerde yer alan 40 bin eser, 44 dini anıt ve 9 cami yıkılıp yakılmış ve yağmalanmıştır. Ayrıca 927 kütüphanede yer alan 4,6 milyon kitap ve değerli tarihi el yazması imha edilmiştir.

Ermenistan devletinin terör ve soykırım politikası, kendi topraklarında ve işgal ettiği topraklarda, ayrılıkçı rejim tarafından; yolcu otobüslerinde, yolcu ve yük trenlerinde, Bakü metrosunda, hava taşımacılığında, yolcu vapurlarında, yerleşim yerlerinde, sivil ve devlet tesislerinde terör eylemleri gibi çeşitli şekillerde sürdürülmüştür. 1.200 kişinin ölümüne ve 1.700 kişinin yaralanmasına neden olan bir dizi terör saldırısı gerçekleştirilmiştir. Ermenilerin izlediği bu saldırı politikalarına katliamlar da eşlik etmiştir. 1988 ve 1993 yılları arasında

Ermeni askerlerinin saldırıları sonucunda 20 bin Azerbaycan Türkü öldürülmüş, 50 binden fazla kişi yaralanmıştır.⁸ Çatışmalarda 5 bin kişi kaybolmuş, 1400'e yakın kişi Ermeni esaretinden kurtarılmıştır. Azerbaycanlı 800 kişi ise halen Ermenistan'da esir hayatı yaşamaktadır ya da sonraki yıllarda yapılan işkencelerle vahşice öldürülmüştür.

“

20. yüzyılın sonunda Ermeniler tarafından Hocalı'da işlenen soykırım, insanlığa karşı işlenen en ağır suçlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu olaylar, sivillerin soykırımı olarak savaş tarihine geçmiş ve tüm dünyada yankı bulmuştur.

”

1992 yılına kadar Hocalı'da 7 bin kişi yaşamaktaydı. 1992 yılı 25-26 Şubat tarihlerinde Ermenistan silahlı kuvvetleri, dağılan SSCB'nin Hankendi'de konuşlanmış 366. Alayının yardımıyla silahsız

sivillerin yaşadığı ve kuşatma altındaki Hocalı şehrine saldırmıştır.⁹ Şehir, 26 Şubat 1992 tarihinde Ermeni işgalciler tarafından tamamen işgal edilmiş ve bir gecede tüm Hocalı şehri yakılıp yıkılmıştır.

Ermenistan ve Karabağ bölgesinde yaşarken mülteci duruma getirilmiş ve zorla yerinden edilmiş kişiler geçici olarak 62 şehir ve ilçedeki 1.600'den fazla tesise yerleştirilmiştir. Karabağ'ın işgalinin ve bunun sonucunda ortaya çıkan tahribatin Azerbaycan ekonomisine verdiği zararın 300 milyar dolardan fazla olduğu tahmin edilmektedir.

“

İşgalci bir güç olarak Ermenistan'ın izlediği saldırganlık politikası, 30 yılı aşkın süredir dünya kamuoyunun gözleri önünde devam etmektedir. Azerbaycan, işgal sorununun çözümüne yönelik öncelikle barış seçeneğini tercih etmiştir, ancak toprak kaybedilmesi ve etnik temizlik politikasını da kabul etmeyeceğini uluslararası mecrada açıkça dile getirmiştir.

”

Karabağ'ın İşgalinin Uluslararası Boyutu ve Farklı Aktörlerin Tutumu

SSCB'nin çöküşü ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yeniden bağımsızlığını kazanmasının ardından, Dağlık Karabağ dahil eski Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin sınırları, ülkenin uluslararası sınırları olarak tanınmış ve uluslararası hukuk tarafından kabul edilmiştir. Bu durum, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ ve çevre bölgelerindeki çatışmalar ve Ermenistan işgalinin durdurulması çağrısı ile bağlantılı olarak kabul edilen **BM Güvenlik Konseyinin 822, 853, 874 ve 884 numaralı kararlarına da yansımıştır. BM Güvenlik Konseyinin söz konusu kararları, Azerbaycan'ın uluslararası sınırları içerisinde egemenlik, toprak bütünlüğü ve dokunulmazlığını yeniden teyit etmiş ve Ermeni işgal güçlerinin Azerbaycan'ın işgal altındaki tüm topraklarından derhal, tam ve koşulsuz geri çekilmesini talep etmiştir.**¹⁰

2-3 Aralık 1996 tarihli AGİT Lizbon Zirvesi'nde AGİT Minsk Grubu Eşbaşkanları ve AGİT Dönem Başkanı, Dağlık Karabağ sorununun çözümüne temel oluşturması gereken ilkeleri tavsiye etmiş, ancak Ermenistan bu ilkeleri kabul etmemiştir.

Bu ilkeler: Azerbaycan ve Ermenistan'ın toprak bütünlüğünü; Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan toprak bütünlüğü içinde özerk bir yönetim ile kendi kaderini tayin etmesine yönelik yasal statüsünü; Dağlık Karabağ'ın ve işgal altındaki diğer bölgelerin tüm nüfus güvenliğinin garanti altına alınmasını kapsamaktadır. AGİT Minsk Konferansı'na 1 Ocak 1997 tarihinde Fransa, Rusya ve ABD eş başkanlık etmiştir ancak sorunun çözümüne somut bir katkı verebilmiş değillerdir.

Fransa ve ABD, ülkelerindeki Ermeni lobisinin etkisi ile Ermenistan'dan yana tavır almış olsalar da özellikle Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının Avrupa'nın enerji güvenliğindeki rolü ve Azerbaycan'ın jeostratejik önemi sebebiyle zaman zaman dengeli politikalar yürütmek için çaba göstermişlerdir. ABD söz konusu dengeli tutumunu 2020 yılında da sürdürmeye devam etmiş ancak Fransa, 2020 yılının Temmuz-Ekim ayları arasında Karabağ bölgesinde ve iki devletin sınırında çıkan çatışmalarda açık bir şekilde Ermenistan'dan yana tavır almıştır.

Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan'ın iç sorunu olarak ortaya çıkmış gibi görünse de Ermeniler bu sorunu uluslararası hale getirmiştir. Önce Sovyetler Birliği düzeyinde ve ardından uluslararası toplumu meseleye dahil etmiş, yurtdışındaki Ermeni diasporası ve lobisinin desteği ve çabasıyla, Rusya, ABD, Fransa ve diğer ülkelerden kendi işgal politikalarına destek almayı başarmıştır. Güney Kafkasya bölgesinde Sovyetler Birliğinin çöküşü sonrasında başat aktör daima Rusya olmuştur.

8 Mayıs 1992 tarihinde İran'ın girişimiyle Tahran'da Azerbaycan ve Ermenistan liderleri arasında üçlü bir görüşmeyapılmış, aynı gün Azerbaycan'ın Şuşa şehri işgal edilmiştir. Sonraki görüşmelerde Ermenistan tarafının, Azerbaycan-Ermenistan sınırı boyunca ve Karabağ'ın dağlık kesimi için ateşkesten farklı bir amacı olduğu ortaya çıkmıştır. Şuşa'nın işgalinin, Tahran'daki Azerbaycan ve Ermenistan liderlerinin görüşmelerine denk getirilmesi ile Azerbaycan tarafında İran'ın bu meselede arabuluculuğu için bir güvensizlik oluşturulmuş oldu. Bu güvensizlik, İran'ın Ermenistan'a yaptığı yakıt ve diğer ekonomik yardımlarla daha da derinleşti.

2020 yılının 27 Eylül tarihinde Ermenistan'ın provokasyonu ile başlayan Azerbaycan silahlı kuvvetlerinin karşı hamle operasyonunda İran'ın net bir tavırla toprak bütünlüğüne kastedilmiş olan Azerbaycan'ın yanında yer alamaması, Karabağ meselesine yaklaşımında tavrının değişmediğinin bir göstergesidir.

“

Her zaman bölgesel barış ve istikrardan yana tavır alan Türkiye, Karabağ meselesinde daima Azerbaycan'ın haklı davasının yanında olmuştur. SSCB'nin çöküşü, Türkiye ve Azerbaycan arasında ekonomik, siyasi ve askeri iş birliği için büyük imkanlar açmıştır. Türkiye, bu iş birliğini tüm Güney Kafkasya bölgesine yaymak üzere hem Gürcistan hem de Ermenistan ile ilişkilerini iyileştirmek (Karabağ'ın işgaline son vermek şartıyla) için çaba sarf etmiştir. Ermenistan diğer bölgesel ve küresel güçlerin de tahriki ile Türkiye'nin iş birliği ve Karabağ meselesinde arabuluculuk önerilerini geri çevirmiştir.

”

Ermenistan, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında neredeyse bir tampon bölge olma arzusunu başarıyla gerçekleştirmeye devam etmektedir.

Batı ülkeleri ise, bölgede Türkiye'nin arabuluculuğundan yararlanmak yerine, kendi politikalarını uygulamaktadır. Ancak tüm bu engellemelere rağmen Türkiye, bölgesel enerji ve ulaşım projelerinin önemli bir parçası olmayı başarmıştır. Türkiye, aynı zamanda insani, siyasi, ekonomik, diplomatik, teknik ve askeri desteği ile Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün geri kazanılması için büyük gayret göstermiştir ve göstermeye devam etmektedir.

“

2020 yılında bölgesel denklem ve jeopolitik düzen anlamında geline nokta Güney Kafkasya jeopolitiğinde ve Karabağ meselesinde Türkiye'nin dışlandığı bir çözümün mümkün olmadığı tüm bölgesel ve küresel aktörlerce görülmüştür. Türkiye-Azerbaycan ittifakı Karabağ meselesinin çözümünden sonra da bölgenin kaderinin belirlenmesinde kilit bir rol oynamaya devam edecektir.

”

Kaynakça

- 1 Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.
- 2 Elchin Ahmedov. Ermenistan'ın Azerbaycanlılara yönelik soykırım ve saldırı politikasının aşamaları. Halk gazetesi. 30.03.2011. <http://www.anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2011/mart/164967.htm>
- 3 Karabağ meselesinin tarihsel yönleri. Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı. 2020. <https://mfa.gov.az/az/content/109/munaqisenin-tarixi-aspektleri>
- 4 Yagub Mahmudov, Karim Shukurov. Karabağ - Gerçek tarih, gerçek olaylar, belgeler. Bakü. 2005 <https://www.virtualkarabakh.az/az/post-item/29/112/ermenilerin-qarabaga-kocurulmesi.html>
- 5 Ermenilerin Azerbaycan'a karşı asılsız toprak iddialarını ortaya koyan "Marağa-150" anıtı. Azertac. 26.10.2017. <https://bit.ly/3mfpjwD>
- 6 Karabağ meselesinin yasal yönleri. Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı. 2020. <https://mfa.gov.az/az/content/110/munaqisenin-huquqi-aspektleri>
- 7 Qasim Hacıyev. Dağlık Karabağ Çatışmasının tarihi. 2020. <http://tarixinstitutu.az/page/124/garabagh>
- 8 Ermenistan tecavüzünün sonuçları ile ilgili istatistikler. Azerbaycan Milli Kütüphanesi. 2020. <http://anl.az/el/emb/QARABAQ/index.htm>
- 9 Tarihin kanlı hatırası: Hocalı soykırımının üzerinden 26 yıl geçti. Karabakh Today. 26.02.2018 <http://az.karabakh.today/news/history/15536-tarixin-qan-yaddasi>
- 10 Karabağ sorununun çözüm süreci. Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı. 2020. <https://mfa.gov.az/az/content/111/munaqisenin-helli-prosesi>
- 11 Dr. / Ankara - sonarzayeva@gmail.com (ORCID ID: 0000-0003-0917-1968)
- 12 Kaynak: <http://az.karabakh.today/news/history/14353-ermenilerin-azerbaycana-qarsi-erazi-iddialarini-ifsa-eden-abide-maraal50>

KARABAĞ SAVAŞI'NIN KÜLTÜREL MİRAS VE VARLIKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Sona Rzayeva

Karabağ'ın Tarihi Önemi

“

Azerbaycan köklü bir tarihi geçmişe ve zengin kültürel mirasa sahip en eski yerleşim yerlerinden biridir. Çeşitli mimari anıtlar, sanat eserleri, arkeolojik kazılar sonucu elde edilen bulgular ülkenin uzak bir geçmişe ve geniş bir kültürel mirasa sahip olduğunu göstermektedir.

”

“

Karabağ eski uygarlıkların ilk merkezlerinden biri olması nedeni ile, tarihi ve coğrafi açıdan büyük önem taşıyan bir bölgedir. Bunu dünyanın ilk insan yerleşim yerlerinden sayılan ve 2 milyon yıllık geçmişe sahip olan Azık ve Tağlar mağarası gibi arkeolojik bulgular kanıtlamaktadır.

”

Kültürel miraslar aynı zamanda toplumun geçmişinden haber veren, hafızaları daima canlı tutan arşivlerdir ve toplumun yalnızca tarihini değil, aynı zamanda kültürel değerlerini de yansıtmaktadır. Kültürel değere sahip bu miraslar çoğunlukla Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde bulunmaktadır. Karabağ'ın işgalinin ardından kasıtlı olarak kültürel mirasa zarar verilmesi, yok edilmesi, kentlerin kültürel dokusunun ve arkeolojik özelliklerin değiştirilmesi Azerbaycan kültürüne ve dünya uygarlığına bir darbe olarak değerlendirilebilir. Kültürel birikime yapılan tahribatin maddi boyutlarını belirlemenin zor olmasının yanı sıra bu yıkımın telafisi de bir o kadar zordur. Azerbaycan'ın işgal altındaki tarihi ve kültürel mirasları dünya kültürel mirasının bir parçasını oluşturduğundan bu mirasların korunarak gelecek kuşaklara aktarılması büyük bir önem taşımaktadır.

Bunun yanı sıra, Karabağ eski zamanlarda özellikle Türkler ve Kafkas kabilelerinden müteşekkil, M.Ö. 4. ve 3. yüzyıllara ait eski Azerbaycan devleti olan Kafkas Albaniyası'nın bir parçasıdır. Karabağ Ortaçağ'da kurulan Atabeyler, Eldegizler, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi devletlerinin bir parçası olarak da tarih sahnesinde kendine yer edinmiştir.

Karabağ'da Alban mimarlığını yansıtan 4. ve 16. yüzyıllara ait birkaç Alban Kilisesi günümüze kadar ulaşmıştır. Aralarında Laçın ilinde bulunan Ağoğlan Monastırı, Kelbecer ilinde bulunan Hudaveng Monastırı, Hocavend ilinde bulunan Amaras Monastırı, Akdere ilinde bulunan Kutlu Yelisey Monastırı ve Genceser Monastırı ve diğerleri örnek gösterilebilir. Kafkas Albanyası'nda Doğu Hıristiyan mimarisinin tüm çeşitlerine rastlamak mümkündür. Karabağ'daki Alban haç taşları Hıristiyanlık öncesi inançların ve evreni idrak etmenin belirtilerini kendinde birleştiren işaretlere sahiptir. Bu işaretler, gökle yerin ilişkisi, evren, güneş, ışık ve üretkenliğin (doğurganlığın) sembolüdür.

Karabağ Savaşı

“

Bilindiği üzere 1987 yılının sonlarından başlayarak Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın Karabağ bölgesine karşı açık toprak iddiaları ve işgalcilik politikaları Karabağ Savaşının başlanmasına neden olmuş, bu savaş süresinde, 1992 ve 1993 yılları arasında Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini oluşturan Karabağ bölgesi ve çevresindeki yedi bölge; Kelbecer, Laçın, Gubadlı, Zengilan, Cebrayıl, Fuzuli ve Ağdam Ermenistan tarafından işgal edilmiştir. Karabağ Savaşının Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı etnik temizlik politikasının bir parçası olmasından dolayı sosyo-kültürel sonuçları da çok ağır ve yıkıcı olmuştur.

”

Uluslararası kurum ve kuruluşların Azerbaycan'a karşı askeri güç kullanılmasını ve Azerbaycan topraklarının işgalinin kinamasına ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1993 yılında Ermenistan'ın işgal ettiği bölgeleri hemen şartsız boşaltmasına dair (822, 853, 884 numaralı) karar almasına rağmen söz konusu kararlar yerine getirilmemiştir. Karabağ bölgesi yaklaşık 30 yıl boyunca işgal altında kalmıştır. Uluslararası kuruluşların hazırladıkları belgelerde, çatışma sırasında uluslararası insani yardım ve insan hakları ihlalleri açık şekilde yer almaktadır. BM Genel Kurulu, 20 Aralık 1993 tarih ve 48/114 numaralı kararında Azerbaycan'da kendi topraklarında mülteci durumuna düşen kişi sayısının bir milyondan fazla olduğunu ve ayrıca Ermenistan tarafından Hocalı katliamının yapılarak 30 binden fazla insanın öldürülmesinin insanlığa karşı işlenen bir suç olduğunu açıkça belirtmiştir.

“

Karabağ Savaşı sadece on binlerce insanın hayatını kaybetmesi ile sonuçlanmamış; tarihi ve kültürel miras da yıkılarak, yok edilerek ve çalınarak savaştan nasibini almıştır.

”

Karabağ Savaşının Kültürel Miras ve Varlıklar Üzerindeki Etkileri

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 2 Ağustos 2001 tarihli, 132 no.lu kararı ile onaylanan “Dünyaca önem taşıyan tarihi ve kültürel miras ve varlıkların listesi”, “Ulusal öneme sahip taşınmaz tarihi ve kültürel miras ve varlıkların listesi” ve “Yerel öneme sahip taşınmaz tarihsel ve kültürel miras ve varlıkların listesi”ne göre işgal altındaki topraklarda kayıtlı olan tarihi ve kültürel miras ve varlıklar da dahil olmak üzere, ülke genelinde kültürel miras ve varlıkların toplam sayısı 900'den fazladır. Bunlardan 13'ü uluslararası (6 mimari ve 7 arkeolojik), 292'si ulusal (119 mimari ve 173 arkeolojik) ve 330'u yerel (270 mimari, 22 arkeolojik, 23 bahçe, park, anıtsal eserler, 15 dekoratif sanat örnekleri) öneme sahip olmak üzere, toplam 635 kültürel miras işgal altındaki bölgelerde yer almaktadır. Karabağ Savaşı sırasında kültürel değere sahip bu miraslar işgalciler tarafından yok edilmiş, zarara uğratılmış veya sahiplenilmiştir. Taşınabilen birçok kültürel değere sahip eser ise Ermenistan'a götürülmüştür. Mimari eserler arasında en fazla zarar gören, yıkılan ve yok edilenler, camiler (67 adet), türbeler ve diğer dini inanç yerleridir. Toplam 67 camiden (Şuşa'da 13, Ağdam'da 5, Zengilan'da 16, Cebrayıl'da 5, Gubadlı'da 8 ve Laçın'de 8) 63'ü tamamen yok edilmiş, 4 caminin (Ağdam Cuma Camii, Aşağı Gövhırağa, Yukarı Gövhırağa ve Saatli Camii) duvarlarını ise uluslararası kuruluşların baskıları sonucu korumak mümkün olmuştur. Bunun dışında işgal edilmiş bölgelerde 40 binden fazla unsurun bulunduğu müzeler de yıkılmış, varlıklarının bir kısmı yok edilmiş, bir kısmı ise Ermenistan'a götürülmüştür.

İşgalciler tarafından yıkılan, tahrip edilen, zarar gören ve sahiplenilmeye çalışılan somut kültürel mirasın bazı örnekleri aşağıda yer almaktadır.

“

İşgal altındaki topraklarda kayıtlı olan tarihi ve kültürel miras ve varlıklar da dahil olmak üzere, ülke genelinde kültürel miras ve varlıkların toplam sayısı 900'den fazladır.

Karabağ Savaşı sırasında kültürel değere sahip bu miraslar işgalciler tarafından yok edilmiş, zarara uğratılmış veya sahiplenilmiştir. Taşınabilen birçok kültürel değere sahip eser ise Ermenistan'a götürülmüştür. Mimari eserler arasında en fazla zarar gören, yıkılan ve yok edilenler, camiler (67 adet), türbeler ve diğer dini inanç yerleridir.

”

Azık ve Tağlar Mağarası

Dünyanın en eski insan yerleşimlerinden biri olan Azık mağarası, Karabağ bölgesindeki Fuzuli ili yakınlarında yer almaktadır. Azık Mağarası'nda bulunan Neandertal türüne ait insan çene kemiği, tarihsel önem açısından dünyada dördüncü sırada yer alır. Benzer türden arkeolojik bulgulara Tanzanya, Kenya ve Fransa'da rastlanmıştır. Söz konusu bulgular, Azerbaycan'ın dünyanın eski yerleşim yerleri arasında önemli bir yere sahip olduğunu kanıtlamak için yeterlidir. Maalesef işgalden sonra uygarlık açısından büyük önem taşıyan bu tarihi mağarada gereksiz kazılar yapılmış, mağaranın taşları üzerine isimler yazmaktan çekinmemişlerdir.

İşgalden Önce

Şekil 1. Azık ve Tağlar Mağarası

İşgalden Sonra

İşgalden Önce

Ağdam Cuma Camii

Ağdam ilinde bulunmaktadır. Mescit mimar Kerbelayi Sefihan Karabaği tarafından 1868 ve 1870 yılları arasında yapılmıştır. İşgalden sonra camiye zarar verilerek inek ve domuzların tutulduğu ahır olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Şekil 2. Ağdam Cuma Camii

İşgalden Sonra

Kutlu Musa Türbesi

Ağdam ilinde bulunmaktadır. Türbenin yapımı 1314 yılında tamamlanmıştır. İşgalden sonra işgalciler, türbedeki duvar resimleri ve taşlar üzerindeki yazıları silerek yerine küçük haç resmi ve Ermenice yazılar basmakla kültürel mirası sahiplenmişlerdir.

Şekil 3. Kutlu Musa Türbesi

Ağdam Ekmek Müzesi

1983 yılında faaliyete geçen Ağdam Ekmeği Müzesi'nin, dünyadaki ikinci, SSCB'de ise ilk ve tek ekmeği müzesi olduğu bilinmektedir. 1992 yılında işgalciler tarafından yıkılmıştır.

İşgalden Önce

Şekil 4. Ağdam Ekmek müzesi

İşgalden Sonra

Yelisey Manastırı

Manastır Akdere ilinde bulunmaktadır. 5. yüzyılda Kafkas Albanyası'nda Hıristiyanlığın yaygınlaşmasında büyük hizmetleri olan Apostol Yelisey'in anısına yapılmıştır. Karabağ'ın işgalinden sonra, manastırın bazı yerlerine üzerinde gregoryen haçları bulunan taşlar yerleştirilerek sahiplenilmeye çalışılmıştır.

İşgalden Önce

Şekil 5. Yelisey Manastırı

İşgalden Sonra

Sarı Aşık'ın Türbesi

Azerbaycan aşık edebiyatının üstatlarından sayılan Sarı Aşık'ın 17. yüzyıla ait olan ve Laçın ilinin Gülebird köyünde bulunan türbesi, Laçın'ın işgalinden sonra Ermeni işgalciler tarafından yıkılmıştır.

Penahali Han'ın Sarayı

18. yüzyılda Ağdam ilinde yapılan bu saray Karabağ Hanı Penahali Han'a ait olup tarihi ve mimarlık açısından büyük önem taşımaktadır, fakat işgalden sonra işgalciler tarafından bu hale getirilmiştir.

İşgalden Önce

Şekil 6. Sarı Aşık'ın Türbesi

Şekil 7. Penahali Han'ın sarayı

İşgalden Sonra

Şahbulak Sarayı

Şahbulak Saray Kompleksi 1751 ve 1752 yıllarında Ağdam ilinde yapılmıştır. 1993 yılında Ağdam şehri işgal edildikten sonra sarayın içinde bulunan cami, hamam, Han'ın sarayı ve evler yıkılmış, sarayın yalnız koruma duvarları kalmıştır.

Çay Evi

Ağdam ilinde bulunan, 1980'li yıllarda yapılan ve özel bir mimari yapıya sahip çay evi işgalden sonra yıkılmıştır.

İşgalden Önce

Şekil 8. Şahbulak Sarayı

Şekil 9. Çay Evi

İşgalden Sonra

İmaret Kabristanlığı

Fotoda 18. ve 19. yüzyıllara ait Penahali Han ve oğlu Karabağ Hanı İbrahimhalil Han'ın türbeleri yer almaktadır. Türbenin önünde ise 19. yüzyıl Azerbaycan Şairi Hurşidbanu Natevan'ın büstü yapılmıştır. İşgalden sonraki durumu bilinmemektedir.

Şekil 10. İmaret Kabristanlığı

Dağı Delen Ferhat Heykeli – Ağdam

İşgalden Sonra, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir daha savaş olmasın temennisiyle yapılan İkinci Dünya Savaşı Anıtı, Ağdam'da bulunmaktadır.

İşgalden Önce

Şekil 11. Dağı Delen Ferhat Heykeli

İşgalden Sonra

Şekil 12. İkinci Dünya Savaşı Anıtı

Aşağı G vher AĞa Camii

Karabağın sonuncu hanı İbrahim Hanın kızı G vherağanın anısına 1874 ve 1875 yılları arasında mimar Kerbelayı Sefihan Karabaği tarafından Şuşa'da yapılmıştır. İŞgalden sonra cami ciddi hasar g rm Őt r.

Yukarı G vher AĞa Camisi

Yukarı G vher AĞa Camisi 1883 ve 1884 yıllarında, yani AŞağı G vher AĞa Camisi'nden yaklaşık sekiz yıl sonra, G vher AĞanın kendi imkanları ile mimar Kerbelayı Sefihan Karabaği tarafından yapılmıştır. 1969 yılından bu yana tarih m zesi olarak kullanılan bu cami, 1992 yılı Mayıs ayında iŐgalcilerin Şuşa'yı işgal etmesinden sonra yıkılmıştır.

İŞgalden  nce

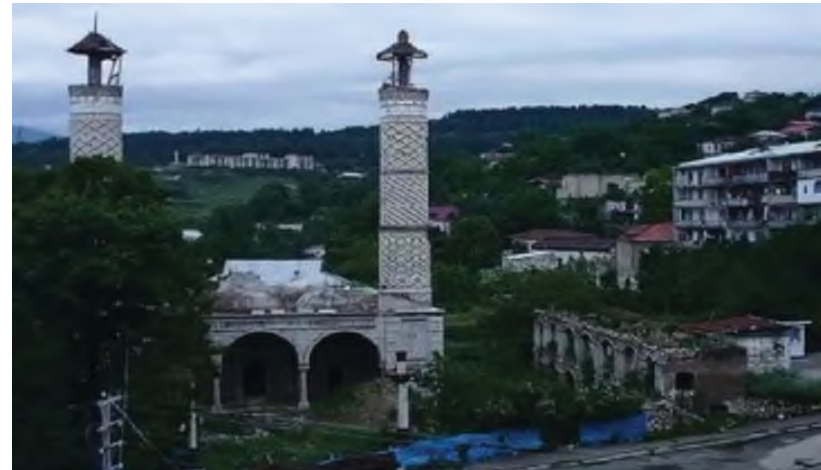
Şekil 13. AŞağı G vher AĞa Camii

Şekil 14. Yukarı G vher AĞa Camii

İŞgalden Sonra

Hacı Kul'un Sarayı

46 oda ve 2 büyük salon ve üç kattan oluşan saray 1851 yılında yapılmıştır ve tarihi-mimari açıdan büyük önem taşımaktadır. Fakat Şuşa şehrinin 1992 yılında Ermeniler tarafından işgal edilmesinden sonra yıkılmıştır.

Hurşudbanu Natavan Hanı

Ünlü Azerbaycan şairi Hurşudbanu Natavan'a ait han, Şuşa'daki 18. ve 19. yüzyıllara ait tarihi yapılar arasında yer almaktadır. İşgalden sonra tahrip edilmiştir.

İşgalden Önce

Şekil 15. Hacı Kul'un Sarayı

Şekil 16. Hurşudbanu Natavan'ın Hanı

İşgalden Sonra

Molla Penah Vagif'in Müze Türbesi Saatlı Camii

Ünlü Azerbaycan şairi Molla Penah Vagif'in müze türbesi 1977 yılında şairin mezarı üzerine kurulmuştur. Türbede 80'den fazla eser sergilenmekteydi. İşgalden sonra müze yıkılmış, eserler ise çalınarak Ermenistan'a götürülmüştür.

Saatli camii, 1883 yılında yapılmıştır. Mayıs 1992'de Şuşa'nın Ermeniler tarafından işgali sırasında tahrip edilmiştir.

İşgalden Önce

Şekil 17. Molla Penah Vagif'in Müze Türbesi

Şekil 18. Saatlı Camii

İşgalden Sonra

Hacı Elekber Camii

1889 ve 1890 yıllarında Fuzuli ilinde yapılmıştır. İşgalden sonra harabe haline getirilmiştir.

Kargabazar Karvansarayı

Fuzuli ilinde bulunmaktadır. 1681 yılında yapılan Kervansaray harabe haline getirilmiştir.

İşgalden Önce

Şekil 19. Hacı Elekber Camii

Şekil 20. Kargabazar Karvansarayı

İşgalden Sonra

Kargabazar Camii

Fuzuli ilinde bulunmaktadır. 1095 yılında yapılmıştır.

Şekil 21. Kargabazar Camii ve Mir Ali Türbesi

Mir Ali Türbesi

13. yüzyılda yapılmıştır.

Ağoğlan Manastırı

Ağoğlan Manastırı 5. ve 6. yüzyıllara ait bir Alban manastırüdür. Ermeniler Laçın bölgesini işgal ettikten sonra yasa dışı olarak Ağoğlan manastırının mimari yapısında değişiklikler yaparak manastırın duvarları üzerinde bulunan taş yazıları ve Alban dönemine ait pek çok süs ve sembolü tamamen silmiş, Ermeni gregoryen dinine aitmiş gibi göstermek için manastır duvarının çeşitli yerlerine 26 yazı panosu yerleştirmiş, manastırın giriş kapısına 2 adet haç taşı gömmüşlerdir. İşgalden sonra Ermeniler bu manastıra "Cicernavank" ismini vermiştir.

Şekil 22. Ağoğlan Manastırı

Cicimli Köy Türbeleri

Laçın ilinde bulunmaktadır. 12 ve 13. yüzyıllarda yapılmışlardır.

Bugünkü durumları bilinmemektedir.

Şekil 23. Cicimli Köy Türbeleri

Hamza Soltan Sarayı

Laçın ilinde bulunmaktadır. 1761 yılında inşa edildiği düşünülmektedir.

Şekil 24. Hamza Soltan Sarayı

Laçın Tarih ve Etnografya Müzesi

Müze 24 oda ve 1 gösteri salonundan oluşmakta ve müzede 5 binden fazla eser bulunmaktaydı. İşgalden sonra eserler yok edilmiş ve müze yıkılmıştır.

İşgalden Önce

Şekil 25. Laçın Tarih ve Etnografya Müzesi

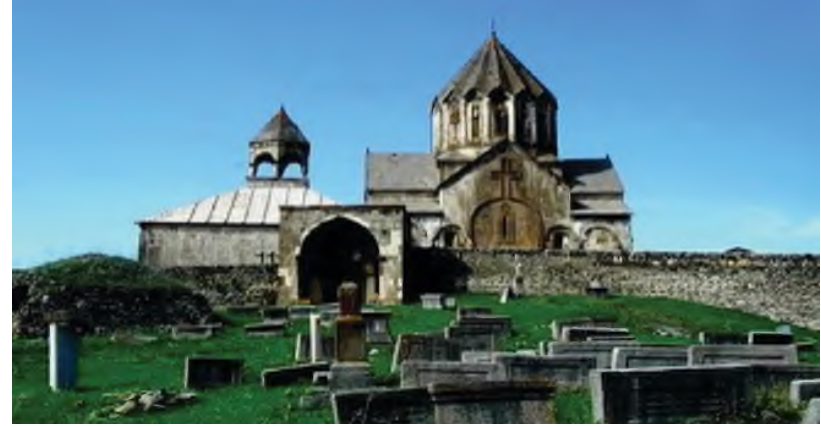
İşgalden Sonra

Genceser Manastırı

Genceser manastırı Kafkasya Albanyası Katolikosunun ikametgahı olmanın yanı sıra aynı zamanda Abla'nın prens ve katolikoslarının türbesiydi. 13. yüzyılda yapılan Genceser Manastırı Türk-Hıristiyan mimarisinin başyapıtlarından biridir. Akdere ilinin işgal edilmesinden sonra Ermeniler "Kanzasar" ismini vererek manastırı sahiplenmiş ve dünyaya bir Ermeni manastırı olarak tanıtmışlardır.

Şekil 26. Genceser Manastırı

Hudaveng Manastırı

Azerbaycan'da Hıristiyan mimarisinin en büyük ve en güzel anıtlarından biridir. Efsaneye göre, Kafkasya'daki ilk Hıristiyan misyoner olan Apostol Faddey-Dade bu manastırın içine gömülmüştür. Dolayısıyla, Hudaveng Manastırı'nın 4. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Manastırda birçok yazıt ve kitabe bulunmaktadır. Burada rastlanan Arzu Hatun, Tursun, Seyti, Hasan, Avağ, Şems, Altun, Ağuh, Karagoz gibi isimler, bu yapıyı yapanların etnik kimliklerinin Türk olduğunun bir kanıtıdır. Fakat Ermeniler bu yapıyı da sahiplenerek kendilerine aitmiş gibi tanıtmaktadır.

Şekil 27. Hudaveng Manastırı

Kelbecer Tarih ve Etnografya Müzesi

Müzenin dış cephesinde 2037 renk tonunun bulunduğu taşlar kullanılmıştır. İşgalden sonra tahrip edilmiştir.

İşgalden Önce

Şekil 28. Kelbecer Tarih ve Etnografya Müzesi

İşgalden Sonra

Lev Kalesi

Kelbecer'de bulunmaktadır, kale duvarlarının yüksekliği 90 metredir.

Şekil 29. Lev Kalesi

Memmedbeyli Türbesi

Zengilan ilinde bulunmaktadır, 14. Yüzyılda yapılmıştır.

Şu anki durumu bilinmemektedir.

Şekil 30. Memmedbeyli Türbesi

Başikesik Serdabe

Cebrayıl ilinde bulunmaktaydı. 13. yüzyıla aittir. İşgalden sonra tamamen yıkılmıştır.

Başikesik Serdabe

Hubyarlı Köy Türbesi

Cebrayıl ilinde bulunmaktaydı. 15. yüzyıla aittir.
Türbeler işgalden sonra tamamen yıkılmıştır.

Şekil 31. Hubyarlı Köy ve Şıhlar Türbesi

Şıhlar Türbesi

Cebrayıl ilinde bulunur. 14. yüzyıla aittir.

Esgeran Kalesi

Hocalı ilinde bulunmaktadır. 1787 yılında yapılmıştır.

Şekil 32. Esgeran Kalesi

Hocalı Türbesi

15. yüzyıla aittir.

Ermeniler anıtı sahiplenmiş ve kendi kültürel miraslarının parçası olarak tanıtmaktadırlar.

Ağudi Anıtı

Zengezur bölgesinde bulunmaktadır.

7. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir.

Şekil 33. Hocalı Türbesi ve Ağudi Anıtı

Amaras Manastırı

Hocavend ilinde bulunan Kafkas Albanyası Piskoposluğunun merkezi olan Amaras şehrinin kalıntılarıdır. Tarihi bilgilere göre, 4. yüzyılda Amaras'da ilk Hıristiyan tapınağı yapılmış ve Alban piskoposlarından biri buraya gömülmüştür. Bu mezar şu an Amaras manastırı içindeki serdabededir.

Şekil 34. Amaras Manastırı.

Kalekent Kalesi ve Alban Manastırı

Kale ve manastır Kazak ilinin Ermenistan tarafından işgal edilen Yukarı Eskipara köyünde bulunmaktadır. Kale, Kafkas Albanyası hükümdarlarından birinin ikametgahı olup 6. ve 9. yüzyıllar arasında, manastır ise 6. ve 8. yüzyıllar arasında yapılmıştır.

Şekil 35. Kalekent Kalesi

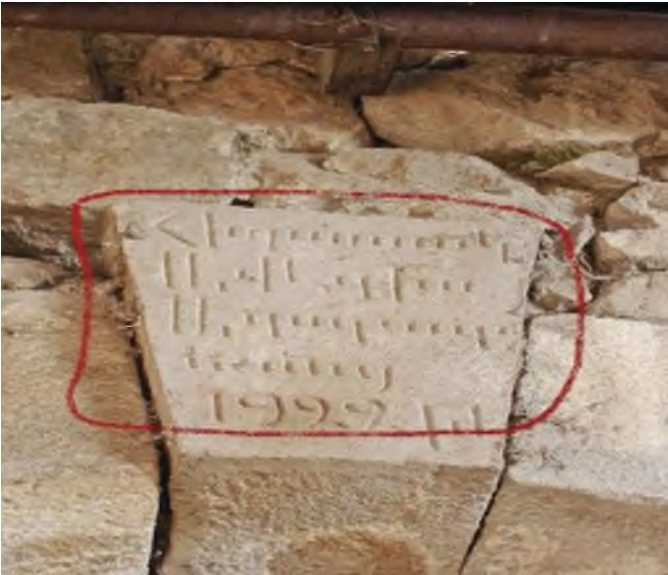

Alban Manastırı

Ermeniler, amaçlı ve kasıtlı olarak Alban eserlerini sahiplenerek Alban mimarisinin ulusal kimliğini değiştirme çabası içindedirler. En fazla sahiplenilme ve değişikliğe maruz kalan eserler bazilika, manastır ve kiliselerdir. Ermeniler bu eserler üzerindeki taş baskı yazılarına, süs görüntülerini, sanatsal taş örnekleri ile Hıristiyan dini sembollerini değiştirerek bu eserleri Ermeni kiliseleri ve manastırları olarak takdim etmeye çalışmaktadır. Bu da sonuç olarak tarihin tahrifine yol açmaktadır.

Değiştirilen eserlere örnekler:

Şekil 36. Değiştirilen Yerler

“

Karabağ Savaşı sadece somut kültürel mirasın temsilcisi olan mimari eserleri değil, aynı zamanda somut olmayan kültürel miras birikimini de son derece olumsuz etkilemiştir. Yok olan ya da zarar gören sadece cami, türbe, manastır ve müzeler ile sınırlı kalmamış, UNESCO'nun “Somut Olmayan Kültürel Miras” listesine dahil edilmiş Karabağ bölgesine özgü ve kültürel değere sahip halı dokuma sanatı ve Çövken Oyunu da savaştan payını almıştır.

”

Karabağ'a özgü olan halı dokuma sanatı ve Çövken Oyunu, Azerbaycan'ın diğer bölgelerine buradan yayılmıştır. Karabağ'ın işgalinden sonra bu mirasları koruma ve gelecek kuşaklara aktarma işi artık kaynak bölgede değil, diğer bölgelerde sürdürülmektedir. Oysa yerli halka ait kültürün ve somut olmayan kültürel mirasın, yerel halkın yaşamına ve yaşam koşullarına saygı çerçevesinde korunması gerekmektedir.

Sonuç

Karabağ savaşının devam ettiği süre zarfında Azerbaycan'ın Karabağ bölgesi ve çevresindeki 7 ilin Ermenistan tarafından işgal edilmesi sonucu Azerbaycan'ın kültürel mirası Ermeniler tarafından kasıtlı olarak tahrip edilmiş, yıkılmış, yok edilmiş, çalınmış, sahiplenilmiş ve kültürel doku değiştirilmiştir. Kültürel mirası yok etme ve sahiplenme Azerbaycan Türklerinin tarihi geçmişlerini silme amacı taşımaktadır.

Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarında, işgalciler tarafından tarihsel ve kültürel mirasın yok edilmesi ve kasıtlı olarak tahrip edilmesi, Azerbaycan ve Ermenistan'ın da taraf olduğu UNESCO'nun 1954 tarihli Lahey Sözleşmesi olarak bilinen "Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi", 1972 tarihli "Dünya Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi", yine UNESCO'nun 2003 tarihli "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" ve 1992 tarihli "Avrupa Arkeolojik Mirasın Korunması Sözleşmesi" maddelerine tamamen aykırıdır. Bu sözleşmelerden de anlaşılacağı üzere, Azerbaycan kendi sınırları içinde yer alan kültürel mirasını koruma ve gelecek kuşaklara aktarma konusunda uluslararası kuruluşlarla birlikte hareket etme kararı almıştır.

Bahsi geçen sözleşmelerin ilgili maddeleri gereğince, işgal altındaki kültürel mirasın korunması konusu uluslararası kuruluşların duyarlılığını gerekli kılmaktadır. Fakat başta BM'nin kararları olmak üzere uluslararası yasaların ihlal edildiği açıktır. Ermenistan'ın bu talep ve kararları hiçe sayması, işgal durumunu 30 yıldır devam ettirmesi, uluslararası yetkiye sahip kurum ve kuruluşların özellikle kültürel mirasın korunması çabalarını engellemektedir. Uluslararası kurum ve kuruluşların ise bu durum karşısında herhangi bir yaptırım ve baskı uygulamaması bu kurumlara olan güveni azaltmaktadır.

Kaynakça

1. İSMEP, (2014), Kültürel Mirasın Korunması, İstanbul. Erişim adresi ve tarihi: <http://www.guvenliyasam.org/wp-content/uploads/2016/02/KULTUREL.pdf>, 23.10.2017
2. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eylül, 2009, Çalışma raporu. Erişim adresi ve tarihi: <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0>, 14.10.2017
3. Memmedov, N. (2015). İşğal Altındaki Tarixi- Dini Abidelerimiz, Bakı: Nurlar.
4. YKBSEMEP, (2009), Kültürel Mirasları Korumamızın Önemi. Erişim adresi ve tarihi: <https://ykbsemep.wordpress.com/2009/12/23/kulturel-miraslari-korumamizin-onemi/>, 22.10.2017.
5. http://musavat.com/news/kivdf-layiheleri/ermeniler-azix-magarasina-arvadlarinin-adini-yazib_160743.html, Erişim tarihi: 15.10.2017
6. <http://shusha.az/susanin-tarixi-v%C9%99-memariq-abid%C9%99l%C9%99ri/> Erişim tarihi: 22.10.2017
7. <http://tarix.info/abideler/1017-da2871305q-qaraba287dak305-q601dim-alban-abid601l601ri.html> Erişim tarihi: 17.10.2017
8. <http://tehran.mfa.gov.az/az/news/4/3095>, 21.10.2017
9. <http://www.qafqazislam.com/userfiles/Abideler.pdf> Erişim tarihi: 23.10.2017
10. <http://3nesillsoykirim.org>, Erişim tarihi: 17.10.2017
11. <http://map.virtualkarabakh.az/monument.php?ID=72#1> Erişim tarihi: 15.10.2017
12. <http://www.armenianvandalism.az/az> Erişim tarihi: 14.10.2017
13. http://www.unesco.org/tr/dokumanlar/bas%C4%B1n_aciklamasi/suriye.pdf Erişim tarihi: 22.10.2017
14. <http://oxu.az/society/60441>, Erişim tarihi: 24.10.2017
15. <http://shusha.az/susanin-tarixi-v%C9%99-memariq-abid%C9%99l%C9%99ri/> Erişim tarihi: 26.10.2017

KELBECER'DE İŞGAL

Buta Bağirova

Tarih 28.03.1993. Günün erken saatleri. Saat tahminen 10'u ya da 11'i göstermekteydi. Halam bostanda soğan ekmeğe başlamıştı, ben ise ablalarımınla beraber halamın yanında oynuyordum.

“

Aniden Ağdaban köyü tarafından yaklaşan Ural markalı arabanın üstünde kadınların ağladığını gördüm. Yüzlerinden kan akıyordu, çığlık seslerinden sanki yer gök titriyordu. “Ülfeti öldürdüler, Ermeniler Ağdaban'ı da işgal edecek, kaçın, Ermeniler geliyor...” (Şehit Ülfet Kerimov)

”

Halam bizi götürerek bostandan çıkardı ve eve doğru koşmaya başladık.

“

Mermi sesi duymaya o kadar alışmıştık ki, “bunlar da her zamanki mermi sesleri” diye düşünüyor, sıradan bir gün olduğunu düşünüyorduk. Oysa değildi...

”

Her şeyden habersiz olan diğer halam öğle yemeğini hazırlıyordu. Hatta sofrayı örtüsünü yere önceden açtığını hatırlıyorum. Evden amcamın 2-3 yaşındaki küçük oğlunu ve halamı da alarak yola doğru çıktık. Aslında evin önünde arabamız vardı fakat babam evde olmadığı için arabayı kullanacak kimse yoktu. Sonra tanımadığım biri bizi yük kamyonuna bindirdi. Kamyon kasasında o kadar çok tanımadığım kişi vardı ki... Hem onlardan hem de atılan mermi seslerinden çok korkuyordum. Bizi Veng köyünde yaşayan halamlara getirdiler. Evin önü çok kalabalıktı.

Arabadan indirilirken tanıdığım bir yüz gördüm; yengem. Fakat o da diğerleri gibi dizlerini döverek ağlıyordu. Ben ise sadece korkuyor ve neden böyle yaptıklarını anlamlandırmaya çalışıyordum. Meğerse bazıları şehit olan yakınları için saçlarını yolup, yüzlerini yırtıyor; bazıları ise kardeşleri ya da eşleri savaşta olduğu için Kelbecer'den çıkmak istemiyormuş.

Sonra bizi oradan Kılınçlı köyüne götürdüler. Yine hiçbir şey anlamıyordum, bildiğim tek şey Ermenilerin köyümüzü işgal ettiğiydi. O günlerden en çok hatırladığım şey, kadın ve çocukların bitmek bilmeyen çığlıkları ve göz yaşları...

O geceyi Kılınçlı köyünde geçirdik. Sabah erken saatlerde babam, bizi yalın ayak, acele bir şekilde 011 markalı arabasına bindirdi. Yaşlı dedem, iki ablam, halamın 4 yaşındaki oğlu, halamın 5 yaşındaki torunu, 3 yaşındaki amcamın oğlu ve 4 yaşını daha doldurmamış ben.

“

Herkesin tek bir isteği vardı; düşmana esir düşmemek. Ben o zamanlar esir kelimesinin anlamını bilmiyordum. Ama büyüdüğümde, Hocalı soykırımından ve diğer işgal edilmiş kentlerden kurtarılan esirlerin hikayelerini duyduğum zaman esir düşmenin ne demek olduğunu iyice anladım.

”

Bizim kurtulmak için tek çıkış yolumuz vardı, Murov dağına aşmalıydık. Biz bu yolculuğun şanslılarından sayılırdık. Çünkü binlerce kişi, bizim arabayla geçmeye çalıştığımız yaklaşık 80 kilometrelik bu yolu, yalın ayak, çocuklarının, yaşlılarının ellerinden tutmuş yürüyerek geçmeye çalışıyordu. Ve bu yol karlı bir dağ yoluydu, hava şartları o kadar çetindi ki ara ara çığ düşüyordu. Biz küçücük çocuklar aç ve susuzduk. Ablam karları avucunda eriterek bize su içirmeye çalışıyordu. Arabalar, insanlar sayılamayacak kadar çoktu.

Bu amansız yolda nice anne soğuktan donan yavrusunun cansız bedenini kucağından yere bırakmıyor ve nice anne daha fazla taşımaya gücü kalmadığı için yavrusunu karın içinde adeta mezar yaparmışçasına gömmeye çalışıyordu. Yaya olarak kurtulmaya çalışan insanların çoğunun vücutları bu şekilde donmuştu.

Resmi olarak 02.04.1993 tarihi Kelbecer'in işgal edildiği gün. Güneşli, Ağcakent, Esrik, Xallanlı, Comert, Başlıbel, Beylik, Geçilikaya, Zülfükarlı, Laçın köylerini anayola bağlayan tünelin patlatılması sonucu bu köylerde yaşayan binlerce köylü dışarı çıkamadı ve sayısız kişi esir düştü. Kimileri ise mağaralarda saklanarak yaşamaya çalışmış ve 2-3 ay sonra farklı yollardan yine büyük zorlukları aşarak sağ kurtulmayı başarmışlar.

“

Bütün bunlar ne yazık ki bir film senaryosu değil.

”

Ben Buta Bağırova ve benim gibi nice Karabağlı çocuk, bu anlatılanları çok küçük yaşlarda yaşamak zorunda kaldık ve daha çocukluk yıllarımızda hayatın acı yüzüyle tanıştık. Keşke bütün bu yaşananlar film olsaydı da hafızamızda böyle yer etmemiş olsaydı... Keşke çocukluğumuzla ilgili anılarımız, yalnızca oynadığımız çocuk oyunlarıyla sınırlı kalsaydı... Keşke bizler de doğduğumuz topraklarda büyüyebilseydik... Nice keşkelerin biriktiği Kelbecersiz, Karabağsız hasretle geçen 28 yıl.

